

Historien om et husmannsbruk i Røyrdalen

Odd Jan Andersen

1 Innledning

Mellom Oltedal og Dirdal passerer R-45 gjennom Røyrdalen før den fortsetter videre i tunnel mot Dirdal. Lia nedforbi veien er begrenset vestover av fjellet Kammen med utløperen Rinnå. Mot øst er Røyrdalsåna en naturlig begrensning. Lia er stort sett dekket av bjørkeskog og virker nokså kjedelig og lite tilgjengelig. En bygning kan imidlertid skimtes på en flate et godt stykke nede i lia dersom en ser godt etter.

En tydelig sti leder nedover fra utsiktsplassen ved R-45, passerer et steingjerde og fører gjennom skogen frem til bygningen som fremstår som en noe fallert hytte. Den ligger fint plassert på en liten lokal utflating med god utsikt utover fjorden. Om hytta nok har hatt sine glansdager noen år tilbake, kanskje på 1980/ 90-tallet, så er det andre spor i landskapet som leder tankene betydelig lengre tilbake i tid. Innimellom spor etter menneskelig aktivitet av nyere dato, vrirler det av spor fra eldre tider som appellerer til nysgjerrigheten for historisk interesserte. Det er disse vi skal se nærmere på her.

I tillegg til flere steingjerder er en del steinmurer lett synlige i området. Kan disse ha vært støttemurer for kjerreveier? Eller er det støttemurer for terrasser? Sett i sammenheng ser det ut som små åkerlapper som er bygde opp i et system, nærmest som mange kjøkkenhager bygd i skrånende terreng. Er det et mindre gårdsbruk vi ser konturene av eller en gammel husmannsplass? Er det mulig å finne ut mer? Når var den i drift? Hvem bodde her? Finnes det flere minnesmerker? Mange spørsmål kan stilles, men hvis dette er rester etter en husmannsplass så er nok mye gjemt og glemt. Husmannsplasser hadde ingen høy status i det gamle bondesamfunnet. Likevel, tross et slikt utgangspunkt, er det mulig å lette på historiens slør og finne ut noe om plassens historie?

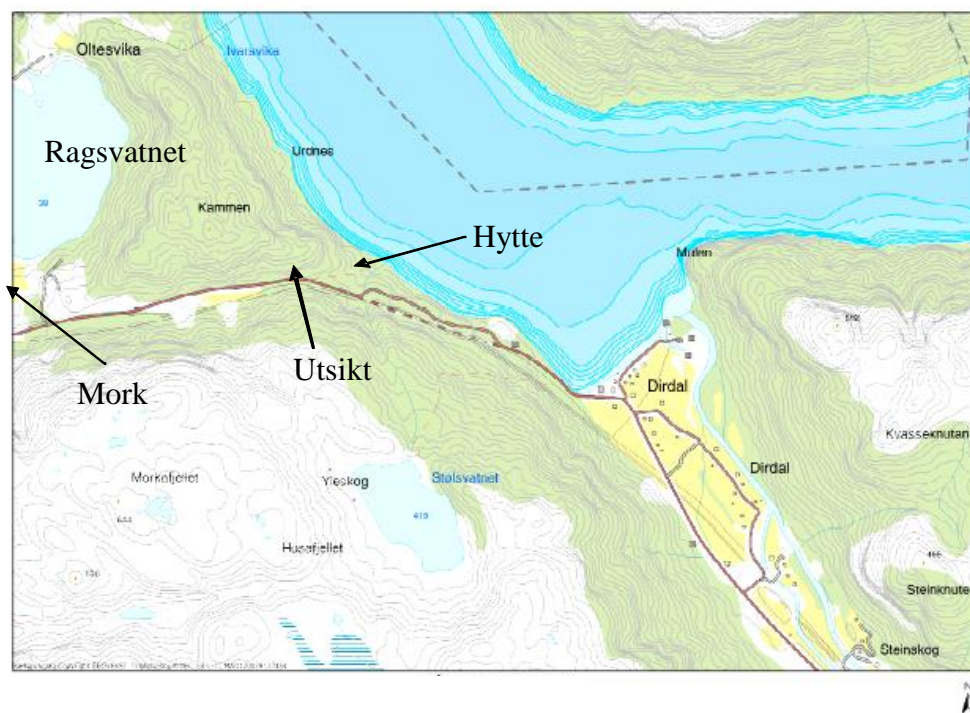

Fig.1 Området mellom Mork og Dirdal langs R-45 (Kilde: Temakart-Rogaland).

2 Kilder

Selv om plassen ligger noe bortgjemt sett fra gjennomgangsveien R-45, så ligger den likevel midt mellom 2 store dalfører med mye gjennomgående trafikk både nå og i eldre tider. Det er derfor rimelig å forvente at folk med tilknytning til området kjenner til plassen og noe av historien. Kanskje var den faktisk mindre bortgjemt i tidligere tider ? Flere kilder peker seg derfor naturlig ut: Folk fra området mellom Oltedal og Dirdal, kulturminner i området og det vi ser med det blotte øye.

Men også historisk orientert litteratur, spesielt (1), og ikke minst historiske arkiver må antas å inneholde noe informasjon. Som en del av arbeidet med å avdekke plassens historie har derfor kildene sin naturlige plass.

2.1 Digitalarkivet

Mye arkivstoff er de siste årene gjort tilgjengelig for folk flest via Digitalarkivet. I dette arkivet finner vi både materiale som er ordnet i databaser og som derfor kan søkes på, og materiale som er skannet. Det sistnevnte er rett og slett bilder av alle sidene i bøker og kan blas gjennom som en bok. Dette materialet inneholder mye informasjon men lesbarheten varierer med sidenes kvalitet og håndskriften til de som har skrevet bøkene. Her finnes mye stoff som dekker de viktigste begivenhetene i livet fra vugge til grav. Imidlertid er det også slik at mye stoff ikke finnes i Digitalarkivet enda, rett og slett fordi denne utleggingen er en fortløpende prosess som krever ressurser og som tar tid. Bl.a. er det ikke tilgjengelig informasjon i Digitalarkivet som omhandler historikk for gardsbruk i Rogaland.

Kan det være mulig å finne ut noe her? Mork, Rage, Oltesvik, Røyrdalen og Dirdal ligger i Gjesdal kommune. I dette arkivet er det da naturlig å lete seg inn mot dette området men samtidig huske på eldre tiders kommuneinndeling som både kunne være Høle i Høgsfjord, Forsand, Strand og Gjesdal. Vi startet letingen i den søkbare delen av arkivet.

Det viste seg etterhvert at søkeordet Dirdal (navnet kommer fra gml.norsk Digerdal, ”den store dalen”) kun svarte til kjente steder i Dirdal. Blant disse skal vi merke oss Dirdalsholmen. Derimot er navnet Mork knyttet opp mot både garden Mork og Veaveien (Mork’s Plads). Det sistnevnte dukker kun opp i folketellingen for 1865, men finnes ikke i folketellingene fra 1801 eller 1900 der Mork nevnes. Har så dette navnet noen tilknytning til plassen i Røyrdalen? Fra den søkbare delen av arkivet kan vi ikke konkludere med annet enn at det er en plass med tilknytning til Mork. Det vi finner om Morks plass i digitalarkivet omkring folketellingen fra 1865 er vist nedenfor. Det dreier seg altså om Ole Aslaksen, husmann med jord, og hans kone Siri Knudsdatter og deres 3 barn. Viktige eiendeler var bibel og nytestamente. Vi finner også en oversikt over brukets størrelse med besetning og angivelse av avling. Det faktum at plassen bare er nevnt i folketellingen fra 1865 kan tyde på en mulig kortvarig historie.

Ettersom dette er alt vi finner basert på de søkbare kildene, er en naturlig vei videre først å forhøre seg med folk fra området for å få noe mer klarhet og deretter eventuelt å lete i det skannede materialet, altså kirkebøkene.

Skuledistrikt	Sokn	Prestegjeld	Gard Merknad (gard)
Oltesvig og Selvig og Høle	Høle	Høgsvfjord	Mork
Oltesvig og Selvig og Høle	Høle	Høgsvfjord	Mork*
Oltesvig og Selvig og Høle	Høle	Høgsvfjord	Veaveien (Morks Plads)

Føre navn	Etter navn	Fam. stilling	Yrke	Sivil stand	Alder	Kjønn	Føde stad	Merknad (person)	Stort kveg	Får	Geit	Poteter
Ole	Aslakson	husfader	Husmand med jord	Gift	43	Mann	Høgsvfj.s Prgj.	1 Bibel 1 Nytestam.	2	20	12	2
Siri	Knuds-dotter	hans kone		Gift	49	Kvinne	Sirdal					
Andreas	Olson	deres sønn		Ugift	12	Mann	Høgsvfj.s Prgj.?					
Karen	Olsdotter	deres datter		Ugift	10	Kvinne	Høgsvfj.s Prgj.?					
Ole	Olson	deres sønn		Ugift	8	mann	Høgsvfj.s Prgj.?					

Tabell 1 Utklipp fra Digitalarkivet fra folketellingen av 1865.

2.2 Folk fra garden Mork

Samtaler med folk i Dirdal koplet plassen i Røyrdalen til garden Mork ved Ragsvatnet. Etersom plassen, som altså tilhørte Mork, sannsynligvis var en husmannsplass, er det svært nærliggende å tro at dette nettopp er husmannsplassen Veaveien (Morks Plads) som vi møter i Digitalarkivet. Vi har dermed en kopling mellom en familie med 5 personnavn og denne plassen, noe som gir et bedre utgangspunkt for videre søking.

På bakgrunn av dette tok vi kontakt med folk som er oppvokst på garden Mork, nærmere bestemt brødrene Harald og Gunnar Mork. Samtaler med dem forteller om sterk interesse for lokal historie i området men også om usikkerheten i det de kjenner til.

Basert på deres og en rekke andre bidrag skal vi siden oppsummere plassens historie utførlig. Her vil vi bare kort peke på de viktigste punktene i det de fortalte:

De var begge sikre på at det omtalte området var en husmannsplass tilknyttet garden Mork. Men navnet Veaveien som digitalarkivet knytter til plassen er ukjent for dem. For dem var plassens navn Plasset. Viktige momenter var: Emigrasjon til USA, gammel gruvedrift, senere bruk av området til beiting og utleie av grunn til hytte. Noen etterkommere etter familien som bodde på plassen bor i dag i Sandnes-området. Området er preget av ødeleggelse etter flere store flommer.

Opplysningene ovenfor åpner opp for å lete etter informasjon i forskjellige retninger basert på stikkord som gruvedrift, etterkommere, emigrasjon. Hva kan det skannede materialet i Digitalarkivet fortelle om menneskene som bodde her? Hvem var de? Hvor lenge var det bosetning? Hvor kom de fra? Når flyttet de og hvorfor? Vi vil nå se nærmere på dette.

2.3 Skannede kirkebøker

De tilgjengelige kirkebøkene er i utgangspunktet mange og det er ikke åpenbart hvor man skal lete. Det viste seg imidlertid etter hvert at de aktuelle bøkene var begrenset til soknene Strand/Høle, Høgfjord/Forsand og Høgsfjord/ Høle. For hvert av disse er det flere bøker, både såkalte ministerialbøker og klokkerbøker som samtidig dekker ulike perioder. For hver periode er det dekning både av fødsler, dåp, konfirmasjon, vielse, begravelser, innflytning og utflytning. Så selv med begrensningen til 3 sokn så er det svært mye materiale å arbeide seg gjennom, spesielt siden håndskrift og sidekvalitet varierer mye. Håndskriften er nesten ikke leselig i en del tilfeller.

Med den måten disse kirkebøkene er ordnet på skulle en tro at enkeltmenneskene skulle kunne følges via de viktigste begivenhetene i livet. Denne antagelsen ser ut til å stemme rimelig godt, men ikke 100%. På 1890 tallet kan det virke som om det gamle bondesamfunnet befinner seg i en brytningstid knyttet til både industrialisering og emigrasjon til USA. Faktisk virker det som den pinlig nøyaktige føring av kirkebøkene bryter sammen i denne perioden.

Utgangspunktet for å lete i kirkebøkene er nevnt over: Husmannsfamilien Aslaksen som, i hvertfall i 1865, bodde på Morks Plads som altså er lokalisert i Røyr dalen. Selv om letingen ble tidkrevende, har den ført frem og det ble mulig å danne seg et konsistent bilde. Dette bildet ble riktignok mer en familiehistorie enn historien om plassen. Men som vi skal se så dukket det opp mer informasjon i kjølvannet av letingen som angår plassen. Letingen krevde grundighet og tålmodighet, noe ble oversett i første omgang for så å dukke opp igjen senere

Ut fra de 5 navnene, fødsels- og dåpsdatoer, konfirmasjons-datoer, giftemål, eventuelle barn, døds- og begravelsesdatoer, flytting og alle de data som står i forbindelse med disse hendelsene (f.eks. faddere) har det vært mulig å sette opp en slags kronologisk oversikt for perioden 1821 – 1899. Denne oversikten er vist i Tabell 2. Vi ser at den inkluderer mange hendelser av familiehistorisk betydning. Men samlet sett ser vi fra dette arkivet bosetning i Røyr dalen som ihvertfall strekker seg fra 1864 – 1889, muligens noe lenger. Merk at noen kilder utover kirkebøkene er nevnt her. Det skal vi komme tilbake til.

Tabell 2 Kronologisk oversikt over funn i kirkebøkene (2, 3, 4) fra Digitalarkivet om familien som var bosatt på husmannsbruket i Røyr dalen. D = Dirdalsholmen

År	Dato	Hendelse	Bosted	Bosetn. Røyr dalen ?	Kilde
1821	-	Siri Knudsdatter født, far Knud Suleskar	Suleskar	-	(2) 1833-54
1824	25.04	Ole Aslachsen D. født/ døpt, far Aslach Mauritzen	D.	-	(2) 1816-33
1839	17.11	Ole Aslachsen D. konfirmert	D.	-	(2) 1833-54
1846	17.10	Siri Knudsdatter og Ole Aslachsen viet	D.	-	(2) 1833-54
1847	22.02	1.ste barn: Ane Olesd. D. født	D.	-	(2) 1833-54
1849	16.01	2.dre barn: Serine Olesd. D. født	D.	-	(2) 1833-54
1851	04.05	3.dje barn: Karen Jørgine Olesd. født	D.	-	(2) 1833-54
1852	18.02	3.dje barn: Karen Jørgine Olesd. død	Holmen (*)	-	(2) 1833-54
1853	02.04	4.de barn: Andreas Olsen Floen født	Høle Floen	-	(2) 1833-54
1853	10.04	4.de barn: Andreas Olsen Floen døpt og død	Abelstø/ Floen	-	(2) 1833-54
1854	13.05	5.te barn: Andreas Olsen Høle født	Floen	-	(2) 1833-54
1857	07.02	6.te barn: Karen Jørgine Olesd. Floen født	Hølefloen	-	(3) 1855-85
1859	22.06	7.nde barn: Ole Olsen Hølefloen født	Hølefloen	-	(3) 1855-85
1861	13.10	1.ste barn: Ane Olesd. D. konfirmert	D.	-	(3) 1855-85
1864	22.10	2.dre barn: Serine Oledtr Rørdal død	Rørdal Mork Plads	Ja	(3) 1855-85
1866	15.04	8.nde barn: Gabriel Serinius født	Rørdal Mork Plads	Ja	(3) 1855-85
1868	11.10	5.te barn: Andreas Olsen konfirmert	Mork	Ja	(3) 1855-85

1871	13.08	6.te barn: Karen Jørgine konfirmert	Mork	Ja	(3) 1855-85
1874	11.10	7.nde barn: Ole Olsen konfirmert	Rørdalen	Ja	(4) 1874-75
1875	-	Barn 7, 8 bosatt Rørdalen, barn 6 på Mork	Rørdalen	Ja	(1)
1875	12.11	1.ste barn: Ane Olesd. D. gift	Rørdalen	Ja	(3) 1855-85
1876	18.06	1ste barnebarn Rasmus født (Ane)	Dirdal	Ja	(4) 1876-84
1877	06.12	2.dre barnebarn Sikke Serina født (Ane)	Dirdal	Ja	(4) 1876-84
1879	23.09	7.nde barn Ole Olsen druknet i Skagerak	Stavanger	Ja	(3) 1855-85
1880	16.06	5.te barn: Andreas Olsen gift	Mork	Ja	(4) 1876-84
1881	17.10	8.nde barn: Gabriel Serinius konfirmert	Rørdal	Ja	(3) 1855-85
1884	15.04	3.dje barnebarn Olai født (Ane)	Dirdal	Ja	(4) 1876-84
1886	14.09	4.de barnebarn Ane Aletta født (Ane)	Dirdal	Uvisst	(4) 1885-97
1889	vår	8.nde barn: Gabriel Serinius emigrert til USA			(8)
1889	31.05	5.te/6.te barnebarn Ingvald/ Konrad født (Ane)	Dirdal	Ja	(4) 1885-97
1889	06.06	1.ste barn: Ane død etter tvillingfødel	Dirdal	Ja	(8)
1897	09.09	Siri Knudsdatter død	Dirdal	Nei	(4) 1885-97
1899	-	Ole Aslaksen D. emigrert til Washington, USA	D.	Nei	(8), (9) og (4) 1898-17

2.4 Oversikt over synlige fornminner i Rørdalen

Nedenfor er laget en kartfremstilling (Fig.2) av det vi kan se av fysiske fornminner i området. Det er spesielt åkerlappene T.1 – T.10 med støttemurer (Fig.3), de 4 grunnmurene G.1 – G.4 og steingjerdene som er av interesse her. Merk at slike støttemurer med åkerlapper innforbi ble kalt 'klopper' (jmf. Harald Mork). Vi har oppsummert dimensjoner o.l. for fornminnene i Tabell 3. Det vi kan merke oss er at antallet fornminner er stort. Derfor, utover denne noe leksikalske oppsummeringen, er det lett å forestille seg at arbeidsmengden knyttet til dette må ha vært betydelig når vi tenker på hva som var tilgjengelig av verktøy og ressurser 150 år tilbake i tid.

Tabell 3 Oppsummering av synlige fornminner i Rørdalen. (*):T = teig, G= grunnmur. G.3 er antakelig grunnmur for våningshus mens G.4 muligens er låven. Posisjon for grunnmurer og teiger er vist i Fig.2.

Fornminne	Lengde (m)	Bredde (m)	Høyde (m) på støttemur	Orientering nedover
T.1	17	5	2 - 3	120 (ESE)
T.2	17	3	1.5 - 2	110 (ESE)
T.3	6	4	-	110 (ESE)
T.4	20	2 - 3	1	110 (ESE)
T.5	6	4	3	70 (ENE)
T.6	17	2.5	1	70 (ENE)
T.7	14	3 - 4	0.5 - 1	130 (SE)
T.8	23	7	1	110 (ESE)
T.9	12	3	0.5 - 1	100 (E)
T.10	25	20	0.5 (steingard)	60 (ENE)
G.1	3	2.5	0.5	70 (ENE)
G.2	4	4	0.5	100 (E)
G.3	4	3	1 – 1.5	100 (E)
G.4	-	-	-	

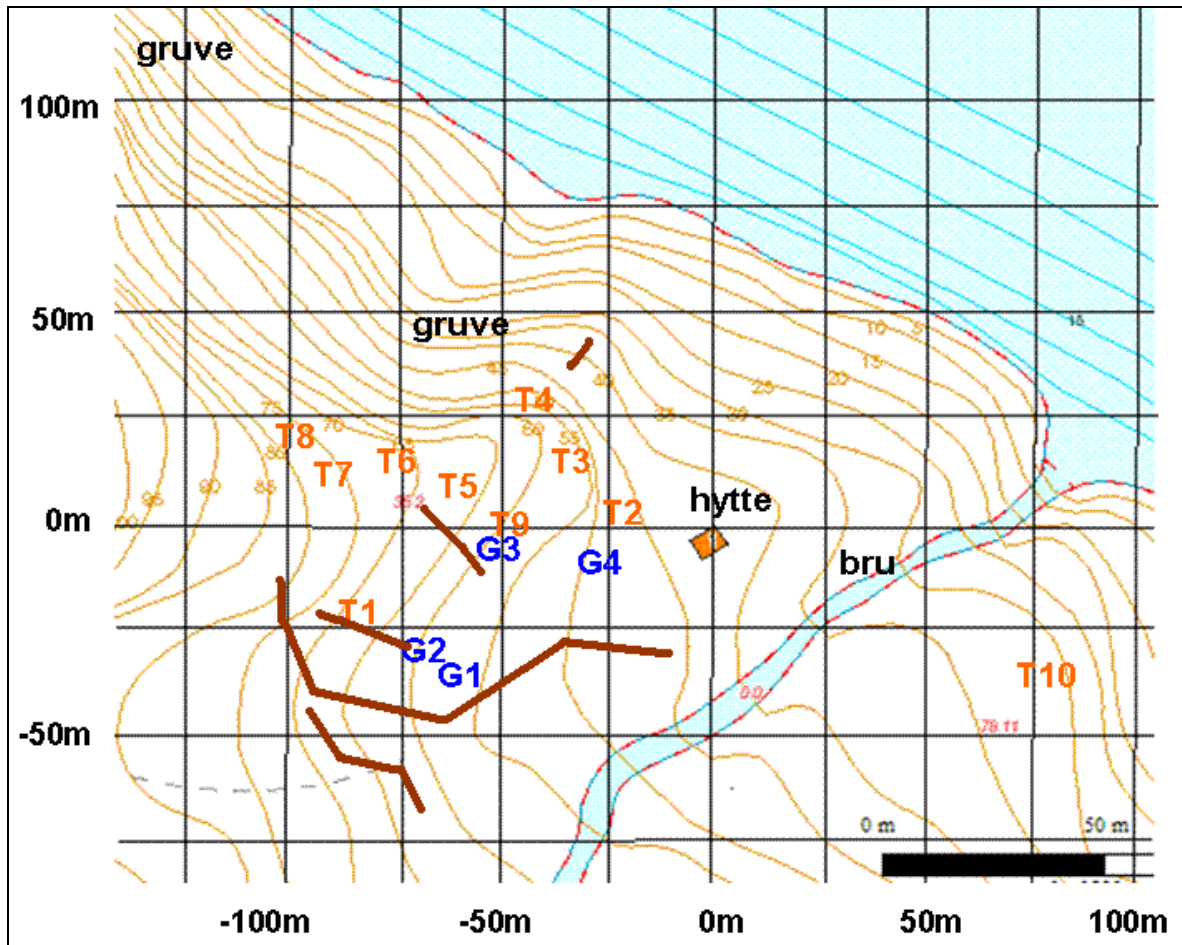

Fig.2 Oversikt over fornminner i Røyrdalen. T = teig, G= grunnmur. Steingjerder er markert ved brune linjer.

Fig.3 En av steinmurene i Røyrdalen med åker på innsiden. Høyde ca. 2 -3m.

2.5 Gruvedrift i Røyrdalen

I utgangspunktet var det brødrene Mork som fortalte om gruvedrift i Røyrdalen. I kirkebøkene dukker dette temaet kun opp ved at en kan se tittelen gruvearbeider bli benyttet. Andre kilder som berører dette er bl.a. (1), (6) og (7). Torstein Gilje (8) har også vært behjelpelig med informasjon om NGU's oversikt på Internet. Basert på disse kildene er det tilsammen en del mer informasjon som kan finnes. Den kan oppsummeres i korte trekk som følger:

I 1869 ble det gitt tillatelse til bergverksdrift i Mork til J.O. Fayer og hans representant A. Dahl. Det var kopperkis en ville utvinne men tillatelsen gav også rett til utnyttelse av Røyrdalsåna. Disse rettighetene ble siden registrerte på Vignes-verket på Karmøy. Senere finner en at Vignes-verket overlot rettighetene i Mork og Oltesvik til 'Societe des Mines de Cuivre de Vigsnes'. Denne virksomheten gav anledning til gruvearbeid i området og en finner i 1870 åra menn med gruvearbeid som yrke i Oltesvik-området. Også Ole Aslaksen er oppført som gruvearbeider i tillegg til å være husmann med jord. Det virker som om gruvedriften var avsluttet i 1890 årene. Det er tydelig at gruvene i Røyrdalen synes å høre sammen med gruvene i Oltesvik. I allefall er det nok slik ut fra interessene som stod bak letingen etter råstoffer og perioden denne fant sted. Men noen forskjeller er det. De 5 gruvene i Oltesvik var vesentlig mindre i utstrekning (<10m) og det var nikkell som ble funnet der. Gruvne ligger høyt oppe i fjellsiden og er mer utilgjengelige enn i Røyrdalen.

I området kan vi se en gruve (Guldberget) i avstand ca.60 - 70m i nordvestlig retning fra hytta, litt på nedsiden mot fjorden. Ved å gå ytterligere rundt 100m ned mot sjøen i nordvestlig retning finner vi enda en gruve. Denne virker faktisk enda større. Harald Torkelsen forteller at det visstnok skal være enda en gruve her. Ifølge Harald Mork ble kobberkismalmen her båret ned til sjøen langs en bratt sti. Det var også gruvedrift på oversiden av R-45, ca. 50 – 100m mot sørvest ovenfor veien. Videre finne vi enda 2 steder her med tydelige tegn på skjerpning. Det skal også være en gruve nær tunnelen ned mot Dirdal. Gunnar Mork mener driften ble avsluttet rundt 1870 – 80, altså noe tidligere enn hva (1) indikerer. Totalt var vel en 15 – 20 mann ansatte idriften.

De 3 gruvne har et halvsirkel formet tverrsnitt. Gruva på oppsiden av R-45 har en diameter rundt 2.5m i åpningen og 2m lengre innover, den er ca. 31 - 32m lang og går i rett linje inn i fjellet. Gruva nedenfor hytta er trangere i inngangspartiet med en diameter på rundt 1.5m som videre innover er ca. 2m. Også denne gruva går i rett linje inn over i fjellet. Etter 26m deler den seg i 3 ganger med radius 2m: Mot venstre en 2.5m lang sidegang, mot høyre en 7m lang sidegang mens gruva i hovedretningen fortsetter ytterligere 6m. Total lengde innover blir altså 34m. De 2 gruvne er altså omtrent like lange. Gruva lengst nede ved sjøen har en vid åpning med en diameter på rundt 2.5m. Etter vel 6m finner vi en sidegang mot venstre med lengde 3m. Etter ytterligere 6m dreier hoved gangen 45⁰ mot venstre og avsluttes etter 2 – 3m. Total lengde er altså 16m og typisk diameter er 2m.

3 Oppsummering og diskusjon

Vi vil nedenfor forsøke å samle trådene basert på det vi har funnet ut så langt. I denne oppsummeringen vil vi også trekke inn vurderinger fra andre kilder knyttet til plassen.

3.1 Eldre historie

I Fig.1 ser vi Yleskogsvatnet der Røyrdalsåna har sin opprinnelse. Informasjon mottatt fra Torstein Gilje (8) forteller om fast bosetning (2 gardsbruk) der oppe i 400m høyde i perioden 1650 -1700. Han forteller også om tufter som vitner om mye gammel bygningsmasse knyttet

til Morkastølen i den nærliggende Svartedalen i 500m høyde. Fra (1) finner vi at 3 leilendinger knyttes til garden Mork i 1723. Det er altså tydelig at bosetning i området går mye lengre tilbake enn til 1850 tallet. Sannsynligvis vil det også gjelde Morks Plads som både ligger ved havsnivå, nær sjøen og nær den mye brukte ferdselsveien mellom de 2 store bygdene Dirdal og Oltedal/ Oltesvik. Fra Avsnitt 2.4 ser vi at det er store mengder fornminner i området som kalles Morks Plads. Sett i lys av at husmenn stort sett arbeidet utenfor sitt bruk som jordarbeider, håndverker og fisker og derfor hadde lite tid til overs på bruket, er det vurdert (jmf. kommentarer (8) fra Torstein Gilje og Rolf Hetland) som lite sannsynlig at alle fornminnene vi ser kan knyttes til den 25 – 30 års perioden fra rundt 1860 da Ole Aslaksen med familie bodde der. De er for mange og for omfattende til det. Fornminnene synes også å ha varierende alder. Derfor er det lett å tenke seg at plassen her har en lang historie. Dette kan vi imidlertid så langt ikke dokumentere, bare antyde. På den annen side nevner (1) at det var en stor økning i antall husmenn i hele landet i 1800 åra, noe som også gjaldt Høle-området. Dette indikerer at bosetning på plasser som Morks Plads kan ha vært forholdsvis kortvarig eller begrenset til kortere perioder når dette tvang seg frem.

3.2 Perioden 1860 – 99

Så langt vi kan se var det altså et ektepar med røtter fra Dirdalsholmen i Dirdal og Suleskar i Sirdal som bodde på Morks Plads. Ole Aslaksen var sønn av husmann Aslag Dyrdalsholmen. Siri Knudsdatter Suleskar reiste som ung til Dirdal og tok tjenestearbeid på en gard der (9). Noen år, 1846-51 eller 53, bodde de på Dirdalsholmen. Deretter finner vi dem bosatt på Høle, nærmere bestemt Hølefloen, Abelstø, i perioden frem til ca. 1861 da de er tilbake på Dyrdalsholmen. De fikk etterhvert 8 barn over 19 års perioden 1847 – 66. Av disse døde 2 som nyfødte. Serine, barn nr.2, døde 15 år gammel av smittsom sykdom. Ole, barn nr.7, druknet 20 år gammel i Skagerak som sjømann bosatt i Stavanger. Han var da på vei hjem og nyheten om dette var et hardt slag for Siri (9). Av de øvrige 4 ble ihvertfall 2 gift. Ane fikk 6 barn med sin mann skomaker/ fisker Andreas Rasmussen i Dirdal men døde 42 år gammel, 1 uke etter en tvillingfødsel. Ane's bror Andreas livnærte seg som tømmermann og ble gift med Kristiane Asbjørnsdatter fra Frafjord.

I 1864 ser vi for første gang at de er ført opp med Røyr dalen som bosted. Det er i forbindelse med dødsfallet til barn nr.2, Serine. Deretter finner vi bosetning i Røyr dalen helt frem til 1889. Vi ser det direkte og indirekte fra de opplysningene som er gitt i kirkebøkene. Fra det som er sagt over ser vi at det var bosetning i Røyr dalen i alle fall i 25 år. Det er en viss usikkerhet her ettersom det må ha vært tilflytning en gang i perioden 1861 – 64 og fraflytning en gang i perioden 1889 -97. Bosetningen kan altså ha vart oppimot 36 år.

Fra (8) finner vi opplysning om fraflytning i 1891. De flyttet til broren Aslak Aslakson. Grunnen til fraflytning kjenner vi ikke, men kan nok tillate oss å spekulere. F.eks. var Siri 68 år i 1889, livet hadde nok ikke vært enkelt, av 8 barn var 4 døde. Røyr dalen var nok ingen enkel plass å bo, bratt og trangt, mye slit, kanskje også et røft miljø knyttet til gruvedrift. I Dirdal bodde både barn og barnebarn og også mye slekt. Så det er ihvertfall mange nærliggende grunner for å flytte tilbake.

I Dirdal drev Ole med laskefiske (9) men også med frakt (8). Ole og Siri bodde også en periode i Sandnes (8) hos datteren før de til slutt bodde på Dirdalsholmen. Så dør Siri i 1897 og 2 år etterpå emigrerer enkemannen til USA i en alder av 75 år.

Som vi har sett så var Ole Aslaksen husmann med jord under Mork. Og fra (1) finner vi at han også var gruvearbeider. I tillegg er det også andre forhold som bør nevnes. I området inn mot

Dirdal var de fleste engasjert i fiske, og også i noen grad i jakt, i tillegg til jordbruk. Harald Mork har poengtert at husmenn hadde en mye friere stilling enn leilendinger hadde. Det er også vidt kjent at Kristian Mork som drev en av gårdene Mork på denne tiden var en rik mann med et stort hjerte. Derfor, selv om Mork's Plads nok var en temmelig liten plass, så var nok kombinasjonen av slik forhold med på å gjøre livet levelig også her.

Hvordan så det ut på plassen i denne perioden? Vi vet at det generelt av ulike grunner, bl.a. på grunn av endring i beiting, har vært sterk tilgroing i utmarka etter 1950. Dette er nok også situasjonen i Røyrdalen. Altså er det god grunn til å tenke seg et mye åpnere dalføre på den tiden enn det vi ser idag. Beitende dyr, oppdyrkede små åkrer og områder som gav vinterfór er også en del av bildet. Basert på det Harald Torkelsen forteller var forståelsen at G.3 (se Kap 2.4) var våningshuset på husmannsplassen mens G.4 (som bare såvidt er synlig) skal ha vært låven. Fotografier tatt på 1950-tallet (Fig.4) viser en mindre låvebygning her. Men denne virker noe liten iforhold til det den skulle romme både av dyr og fór til dyra, (jmf. folketelling 1865), utstyr og redskaper. Harald Mork mener låven var 5m bred og 10 – 12m lang. Muligens kan derfor den avbildede låven ha vært ei senere utløe. G.3 har høye grunnmurer, noe som kan antyde at våningshuset hadde dyp kjeller som kanskje gav plass til dyr. Det er ikke fullt så klart hva slags funksjon G.1 og G.2 har hatt.

Brødrene Mork er klare på at våningshuset ikke lå vegg i vegg med låven slik det vel ofte gjorde etter gammel byggeskikk. Gunnar Mork antyder at det kan ha ligget der dagens hyttebygning ligger. Her er iallefall en del trekk som kan minne om gammel grunnmur, bl.a. der det er anlagt plen øst for hytta. G.1 og G.2 synes å være for små til å være grunnmurer for beboelseshus men Harald Mork mener likevel slik han husker det at G.2 godt kan være våningshusets grunnmur. Han mener at byggeskikk og nyttehensyn også skulle tilsi det. En dyrkbar flate ville neppe blitt brukt til hustomt. Dessuten var det viktigere å ligge i le enn å ha god utsikt.

Det kan også nevnes at området øst for G.2 – G.3, sør for hytta og begrenset nedover av elva, er forholdsvis jevnt hellende nedover mot elva. Her finner vi ikke noen av terrassene (kloppene). Dette kan derfor ha vært område for beiting eller produksjon av vinterfór.

Som det fremgår i Kap.2.4 er åkeren T.10 på østsiden av Røyrdalsåna, altså på feil side av det en skulle forvente for en husmannsplass for gården Mork. Dette er merkelig ettersom husmenn bl.a. skulle vokte grensen, spesielt med tanke på beiting. Åkeren er lett synlig som et åpent område omgitt av steingard på alle kanter. Harald Mork mente bestemt at Morks Plads i sin helhet lå på vestsiden av bekken ettersom denne utgjør grensen mot Dirdal. Det viser seg at forklaringen på dette er at åkeren tilhørte garden Dirdal (Torstein Gilje). Åkeren ligger derfor på rett side av grensen og viser hvor viktig det var å utnytte alle resurser selv om de var noe utilgjengelige.

Navnet Veaveien som vi fant i Digitalarkivet knyttet til Morks Plads er ikke kjent verken for brødrene Mork, Harald Torkelsen eller andre med kjennskap til plassen. Likevel er det vel nærliggende å tro at dette navnet kan ha tilknytning til veien som passerer området, altså stien fra Oltesvik til Dirdal. Er det mulig at navnet er knyttet til driving av sau gjennom dalen?

I (5) er det beskrevet at det i perioder ble drevet mye sau gjennom dalen. Disse må ha passert husmannsbruket ettersom de kom ovenfra gjennom Røyrdalen og gikk ned til sjøen for deretter å fortsette mot Dirdal. Med henvisning til Fig.2 og befaring i området regner en med at driftene passerte rett sør for den sørligste steingarden (for å unngå husmannsplassen) før de

tok over bekken og videre mot Dirdal. At dette har vært konfliktfyllt i mange sammenhenger er velkjent, bl.a. i Dirdal (5). Sauegjeterene var kjente for å være røffe. I Røyrdalen virker det som om denne virksomheten var tidsbegrenset og tok slutt etterhvert som sauedriftene ble for store og bedre veier ble funnet, bl.a. over Madlandsheia og ned Giljebrekka. I (5) nevnes også at drifting av sauer gjennom Røyrdalen ble vurdert som nesten umulig og utenkelig fordi traséen er svært vanskelig. Likevel er slik virksomhet godt dokumentert og vår befarings av området fra Morks Plads til Dirdal bekrefter en vanskelig, men ikke umulig, trasé. Det virker sannsynlig fra (5) at slike drifter kan ha passert her rundt 1880 – 1900. I denne sammenheng nevner Harald Mork følgende: År 1900 ble veien fra Rage til Dirdal bygget (faktisk i løpet av ett år og uten maskinell hjelp!). Etter den tid var sauedrifter igjen et vanlig syn i Røyrdalen, men da på veien der den nå går utfor tunnelen.

3.3 Familien Aslaksens videre historie

Ole Aslaksen er 75 år i 1899 og emigrerer til USA. Emigrasjon i så høy alder er overraskende. Sannsynligvis må han ha hatt slektninger som allerede var emigrert. Kirkebøkene hjelper oss ikke her men fra (9) er sammenhengen mer forståelig: Andreas reiste tidlig til USA sammen med Kristiane og 3 barn. Kristiane døde 2 år etter at de var reist. Andreas giftet seg igjen med en kvinne fra Bergenskanten og de fikk mange barn. Gabriel reiste til USA våren 1889 og ble gift med søster til Andreas' kone. De fikk ingen barn. Han var hjemme i 1900 eller 1899 og tok da med sin far.

Oddvin Veen viser til ei bok der Kristian Berge i brev datert Clinton, 03.11.1918, sier: 'Jeg kom hittil i 1899, er nu en med de eldste settlere her. Blandt andre som var komne hertil var 2 sønner av Ola Rørdalen, Andreas og Serinius. De har solgt og er flyttet herfra.'

Etterkommere etter Ane sies å være bosatt i Oltedal.

Karen Jørgine ble gift i 1884 med Tollef Sørbo fra Sandnes. De bosatte seg der og fikk 4 døtre og en sønn (9). Datteren Anna giftet seg siden med Arne Johannessen som etterhvert drev konditoriet med dette navnet. Etterkommerene Sigurd Surevåg og Randi Vaule var behjelpelig med å kaste lys over denne delen av familiehistorien (9).

Det brødrene Mork forteller er i tråd med dette: Emigrasjon til USA, flytting til Dirdal og deretter til Sandnes.

3.4 Morks Plads etter 1899

Etter at Morks Plads ble fraflyttet, er plassens videre historie knyttet til 3 forhold: Garden Mork, hytta som ble bygget her og Røyrdalsåna.

Hyttetomt på Plasset ble bygslet av 4 brødre fra Stavanger, bl.a. Knud og Sverre Torkelsen. Byggingen av hytta ble påbegynt i 1933 og var ferdig på 1940 tallet. Hytta ble ytterligere påbygd en 2.etg på 1950-tallet. Deres etterkommere, bl.a. Harald Torkelsen, overtok senere, bygde båtstø og ei trebru over Røyrdalsåna. Hytta har vært i bruk langt ut på 1990-tallet og ble sist brukt i 2003.

Det er vel kjent at den ellers nokså fredelige bekken Røyrdalsåna kan variere svært mye i intensitet. Svære flommer av anselige dimensjoner har forekommet flere ganger, bl.a. rundt 1950 som spesielt ble nevnt av Harald Mork. Nærmest elva er området derfor blitt rotet opp og rasert ved at elva delvis har funnet nye løp og gravd vekk matjord. En kan regne med at

dette også kan ha rasert en del fornminner. Harald Torkelsen nevner at det var en slik flom som raserte låven.

For de som vokste opp på garden Mork gikk området under navnet Plasset i daligtale. På 1950 tallet stod det fremdeles en låvebygning der som da var forfallen men som ble brukt som lagerplass for hytta inntil den ble revet. Den var 4 -5m bred, 10 – 12m lang og var en kombinasjon av låve og fjøs. Etter at Plasset ble fraflyttet hadde garden Mork ofte ungdyr, kyr og hester som beitet her helt til langt ut på 1980 tallet. Grunnmurene etter våningshuset sto også der. Det har ikke vært videre bosetning/gardsdrift i Røyrdalen etter denne tid (jmf. Harald Mork). Etter hvert har området grodd til, og eneste aktivitet har vært knyttet til hytta.

Fig.4 Låve og hytte i Røyrdalen (gjengitt med tillatelse av Harald Torkelsen).

4 Kilder

- (1): Jon Bergsåker: Høle gjennom hundreåra (1964).
- (2): Digitalarkivet: Strand/ Høle ministerialbok
- (3): Digitalarkivet: Høgsfjord/ Høle ministerialbok
- (4): Digitalarkivet: Høgsfjord/ Forsand ministerialbok
- (5): Sigurd Eikeland: Driftesmalen (1966)
- (6): Jon Bergsåker: Båten og bygda (1977)
- (7): Ivar Tjelta: Forsand & Høle – fjordene, bygdene og folket (Nov.1996)
- (8): Samtaler med og E-post fra Torstein Gilje/ Rolf Hetland.
- (9): Kopi av brev til Sina Wathne fra Ole Dirdal mottatt fra Sigurd Sirevåg. Samtaler med Sigurd Sirevåg og Randi Vaule.